

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚIU”

VICARIATUL ORTODOX DE ORADEA. STRUCTURI: PAROHII ȘI ȘCOLI

1850-1900

Teză de doctorat

-Rezumat-

Conducător științific:
Cercetător principal I
Dr. Dumitru Suci

Doctorand:
Linul Grigore

Cluj-Napoca
2012

CUPRINS

ABREVIERI.....	3
ARGUMENT.....	4
CAPITOLUL I.CADRUL GEOGRAFIC-ISTORIC AL VICARIATULUI ORADIEI.....	6
1.1.Cadrul geografic al Țării Crișurilor.....	6
1.2.Organizarea politico - administrativă.....	8
1.3.Structura demografică a zonei până la prima jumătate a secolului al XIX-lea.....	15
1.4.Viața confesională a românilor bihoreni până în 1848.....	21
CAPITOLUL II.STRUCTURA ORGANIZATORICĂ A VICARIATULUI DE ORADEA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA.....	38
2.1.Consistoriul ortodox din Oradea și implicarea lui în făurirea idealurilor bisericești și naționale între 1850-1900.....	38
2.2.Reședința Consistoriului din Oradea Mare.....	58
2.3.Activitatea senatului bisericesc al Consistoriului din Oradea.....	59
2.3.1.Senatul strâns bisericesc.....	64
2.3.2.Senatul episcopesc al Consistoriului din Oradea Mare.....	78
2.3.3.Plenu Consistoriului din Oradea Mare.....	89
2.4.Parohiile și protopopiatele subordonate Consistoriului din Oradea.....	90
2.4.1.Întemeierea Bisericii și evoluția structurii eivăzute.....	90
2.4.2.Protopopiatele Consistoriului din Oradea până la 1850.....	93
2.4.3.Organizarea protopopiaterelor potrivit Statutului Organic.....	95
2.4.4.Rolul și atribuțiile protopopului.....	100
2.4.5.Protopopiatele Consistoriului din Oradea Mare.....	102
2.4.5.1.Protopopiatele Consistoriului din Oradea Mare până la 1882.....	103
2.4.5.2.Protopopiatele Consistoriului din Oradea Mare între anii 1883-1900.....	110
CAPITOLUL III.STAREA MATERIALĂ ȘI SOCIALĂ A PREGĂTIRII ORTODOXE DIN VICARIATUL ORADIEI ÎNTRE 1848-1900.....	118
3.1. Nivelul de pregătire al preoților.....	118
3.2. Originea socială a clerului de mir.....	127
3.3. Salarizarea și starea materială a preoților ortodocși.....	130
3.4. Starea bisericilor din Vicariatul de Oradea.....	139
CAPITOLUL IV.LOCUL PREGĂTIRII ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ.....	148
4.1.Preotul și parohia sa.....	148
4.1.1.Condiții canonice privind Taina Hirotoniei.....	149
4.1.2.Modul săvârșirii Tainei Preoției.....	152
4.1.3.Preotul în comunitate.....	153
4.2.Preoții model de urmat pentru credincioși.....	167
4.3.Raporturile preoților cu celelalte categorii sociale din zonă.....	169
4.4.Rolul adunărilor eclesiastice organizate în protopopiatele și parohiile ortodoxe din Vicariatul Oradiei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.....	173

CAPITOLUL V. ȘCOLILE CONFESIONALE ORTODOXE –MIJLOACE DE EDUCARE A TINERETULUI ÎN SPIRITUL ASPIRAȚIILOR NAȚIONALE.....	177
5.1.Organizarea învățământului în Comitatul Bihor pana la 1848.....	177
5.2.Șenatul școlar al Consistoriului din Oradea Mare.....	181
5.3.Învățătorii și statutul lor social.....	187
5.3.1.Pregătirea învățătorilor.....	187
5.3.2.Alegerea învățătorilor.....	191
5.3.3.Salarizarea învățătorilor.....	199
5.3.4.Relția învățător-preot,beneficiu în educarea tineretului.....	205
5.4.Programele școlare și frecvența elevilor.....	210
5.5.Situația edificilor școlare și starea lor.....	223
CAPITOLUL VI.IMPLICAREA CLERULUI ORTODOX DIN VICARIATUL DE ORADEA ÎN FAURIREA IDEALURILOR ECLESIASTICE SI NATIONALE.....	233
6.1.Revoluția de la 1848 și clerul bihorean.....	233
6.1.1.Participarea românilor bihoreni la evenimentele din 1848-1849.....	234
6.1.2.Revoluția de la 1848-1849 și pătimirile românilor.....	235
6.2.Încercările de reînfițare a Episcopiei Ortodoxe de Oradea.....	236
6.3.Episcopia Ortodoxă Română de Oradea și implicarea ei în mișcarea națională în prima jumătate a secolului al XX-lea.....	239
CONCLUZII.....	243
ANEXE.....	246
BIBLIOGRAFIE.....	368

Cuvinte cheie: Vicariat, protopopiat, parohie, Oradea, episcopie, Sinod, Consistoriu

Introducere

Înainte de a face primii pași în tratarea temei pe care ne-am propus-o, se cuvine a face câteva lămuriri ce țin de alegerea temei, dar și de structura acesteia, din care se vede metodologia folosită, pentru a putea surprinde cât mai bine o pagină importantă din istoria bisericească a Bihorului, cea de dinainte de reînființarea Episcopiei Oradiei în 1920, și anume: Vicariatul Ortodox de Oradea. Structuri: Parohii și Școli 1850-1900.

În ceea ce privește tema abordată propusă de către prof. dr. Dumitru Suciuc, în primul rând, ea se încadrează perfect în cerințele actuale ale istoriografiei Transilvaniei moderne. În al doilea rând, ca preot ce mi-am desăvârșit studiile teologice la Oradea, ea ține cont de formația noastră teologică. În fine, în al treilea rând, perioada studiată de noi a fost prea puțin cercetată. Chiar dacă un moment deosebit de important în istoria bisericească a Bihorului a fost reînființarea Episcopiei în 1920, nu trebuie uitat faptul ca acest lucru a fost posibil și datorită stăruințelor depuse de Consistoriul din Oradea în perioada 1850-1900. Acest lucru am încercat și sper că am reușit să-l aducem la lumină.

Ceea ce ne-am propus să realizăm în lucrarea noastră este reconstituirea modului în care instituțiile bisericești din Bihor au contribuit la făurirea idealurilor bisericești și naționale. Lucrarea gravitează în jurul Consistoriului din Oradea, forul bisericesc cel mai important, al doilea Consistor din cuprinsul Eparhiei Aradului, cu competențe în problemele bisericești, școlare și fundamentale.

La baza demersului nostru au stat în primul rând sursele inedite de la Arhivele Naționale – Direcțiile Județene Arad și Bihor ca și cele de la Arhivele Episcopiei Bihorului și Aradului.

O importanță aparte în vederea reconstituirii activității Consistoriului din Oradea între 1850-1900 au fost Protocoalele Sinoadelor Eparhiale ale Aradului publicate în perioada 1873-1901.

Sursele inedite de arhivă au fost completate de cele editate foarte importante, dar și de lecturarea unor articole sau lucrări despre istoria Bihorului. Amintim aici lucrările și studiile unor istorici ca: Gheorghe Lițiu, Liviu Borcea, Viorel Faur, Teodor Neș, Teodor Savu, Pavel Cherescu, Pavel Vesa, Florian Dudaș, Constantin Butișcă și Cuc Ioan Sorin.

Presa vremii, mai ales revistele „Biserica și Școala” și „Legea Românească”, a contribuit și ea la conturarea unei imagini a Vicariatului de Oradea în perioada 1850-1900.

Lucrarea este structurată în șase părți:

1. Cadrul geografic-istoric al Vicariatului Oradiei.

Primul capitol, cu rol introductiv, are ca obiect o prezentare generală a comitatului Bihor, până la 1850, inclusiv viața confesională a românilor bihoreni. Țara Crișurilor a constituit întotdeauna, din punct de vedere geografic, o armonioasă îmbinare a mai tuturor formelor de relief. Această realitate a determinat permanența locuirii aici, căci oamenii au găsit tot ceea ce natura le putea oferi mai generos, atât din punct de vedere al mijlocului de trai, cât și a celor de locuit în momente de pace și a celor de adăpost în caz de primejdie.

Existența unei populații creștine în bazinul orădean al Crișului Repede este atestată atât de vestigiile arheologice, cât și de cronicile și documentele de cancelarie. Una dintre cronicile este cea maghiară, care menționează că ungurii au găsit în Bihor o organizare voievodală de origine slavo-română.

Apariția comitatului Bihor, prin divizarea ducatului, s-a produs în timp îndelungat. Acesta este atestat documentar în anul 1111, fiind prima unitate administrativă maghiară din zonele locuite de români. Sediul acestui comitat a fost la început în Biharia, apoi la Oradea. La mijlocul secolului al XVI-lea, Bihorul era unul dintre cele mai mari comitate din principatul Transilvaniei.

Politic, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Bihorul făcea parte din principatul Transilvaniei, fiind sub stăpânirea vremelnică a habsburgilor între 1551-1556 și 1598-1606.

În anul 1660 cetatea Oradiei cade în mâinile turcilor. Cu această dată și până în 1692, se instaurează administrația otomană în Bihor. Teritoriul nou cucerit a fost organizat într-un pașalâc cu 5 sangeacuri: Biharea, Șinteu, Sâniob, Pomezău și Beiuș. Rămâne însă sub suzeranitate imperială partea de la nordul râului Er până în anul 1685 când se începe ofensiva anti-otomană.

Între anii 1818-1819, Bihorul a fost împărțit în 5 cercuri și avea în componența sa 455 de sate și 57 de puste. Din punct de vedere administrativ până la 1850, comitatul Bihor a fost subordonat Consiliului Locumtenențial al Ungariei de la Buda, iar din punct de vedere economic-fiscal Camerei Aulice Ungare. Aceste foruri erau cele care trimiteau reprezentanții aleși în Dieta Ungariei, care în această perioadă se întrunea la Bratislava.

Primul episcop ortodox în Bihor, cunoscut cu numele a fost Efrem Beniamin, cu reședința în Velența, menționat de Diploma leopoldină din 4 martie 1695.

În anul 1708 vine la Oradea episcopul Petru Hristofor cu scrisori de recomandare din partea mitropolitului Antim Ivireanul și desfășoară până în 1712 o bogată activitate de decalvinizare și decatolicizare a parohiilor. Plecarea lui Petru Hristofor de la Oradea aduce cu sine în Bihor lipsa vlădicească timp de mai bine de două veacuri, până în 1920.

2. Structura organizatorică a Vicariatului de Oradea în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Al doilea capitol, unul dintre cele mai importante face o prezentare a Consistoriului din Oradea în perioada 1850-1900, atât în ceea ce privește componența lui, dar și rolul său. Perioada 1850-1900 a pregătit calea pentru refacerea statutului de odinioară, pe care l-a avut Episcopia Oradiei.

Perioada 1850-1900 a pregătit calea pentru refacerea statutului de odinioară, pe care l-a avut Episcopia Oradiei. O contribuție importantă a avut-o contextul politico-bisericesc. Unirea celor două Principate în 1859, reînființarea Mitropoliei Transilvaniei în 1864, dar și obținerea autocefaliei bisericești naționale în 1885, au dat speranțe clericilor dar și mirenilor bihoreni că idealurile lor bisericești și naționale își vor găsi în sfârșit împlinirea.

Nu trebuie uitată sau pusă în umbră activitatea Consistoriului din Oradea în perioada 1850-1900.

La 13 noiembrie 1860 Consistoriul din Oradea trimite o petiție Curții imperiale vieneze, în care cere motivat sprijinul acesteia pentru reînființarea Episcopiei orădene. Odată cu reînființarea Mitropoliei Transilvaniei, acțiunile Consistoriului din Oradea se intensifică. Acesta trimite un memoriu mitropolitului Șaguna, cu care era în relații bune, solicitându-i sprijin pentru restaurarea vechii Eparhii a Oradiei. Existau în acea vreme pe întreg Vicariatul Oradiei 182000 de suflete, grupate în 6 protopopiate care își doreau cu ardoare împlinirea visului lor. Răspunsul mitropolitului a fost unul pozitiv, el lăsând prin testament 25000 de florini pentru susținerea concretă a înfăptuirii acestui act.

În Sinodul eparhial de la Arad din 1880,1881,1888, 1894 ca și la Congresele bisericești de la Sibiu din anii 1881, 1886, 1888, 1891, Consistoriul din Oradea a adus în discuție de fiecare dată, argumentat, chestiunea reînființării Episcopiei Oradiei.

Propunerea Consistoriului mitropolitan, înaintată Congresului Național Bisericesc de la Sibiu, a făcut obiectul unor dezbateri ample în ședința din 5 octombrie 1900, hotărându-se înființarea a 3 eparhii noi, printre care și cea a Oradiei. Cu toate acestea, lucrul acesta nu s-a realizat în practică până în anul 1920.

În subordinea Consistoriului din Oradea s-au aflat în perioada 1850-1882, 7 protopopiate, iar în perioada 1883-1900 potrivit noii arondări, 6 protopopiate care au încercat din răspuți să-și îndeplinească atribuțiile lor potrivit Statutului Organic, neuitându-și însă țelul lor ardent de reînființare a Episcopiei.

Protopopiatele existente pe teritoriul Consistoriului orădean până în anul 1882 au fost: Oradea Mare, Lunca, Peșteș, Beliu, Pomezău, Beiuș și Meziad, cu 282 parohii și 78 filii.

Începând cu anul 1883 pe cuprinsul Consistoriului din Oradea se aflau 6 protopopiate: Oradea, Peșteș, Beliu, Beiuș, Tinca și Vașcău cu un număr de 155245 suflete ortodoxe.

3.Sarea materială și socială a preoșimii ortodoxe din Vicariatul Oradiei între 1848-1900

Cel de-al treilea capitol urmărește clericii din Vicariatul Oradiei, proveniența, pregătirea, salarizarea lor dar și starea bisericilor pe care aceștia le conduceau. Cu toate greutățile întâmpinate Consistoriul din Oradea a stăruit ca parohiile subordonate să beneficieze de preoți bine pregătiți cu vocație. Edificiile bisericesti chiar dacă nu au fost impresionante, ci de cele mai multe ori modeste, au dăinuit și s-au înmulțit prin purtarea de grijă a preoșilor și credincioșilor.

Indiferent în ce epocă au activat, cea mai mare parte a clerului rămâne cu originea socială puțin cunoscută, de cele mai multe ori presupusă.

Înainte de 1848 preoșii proveneau cu preponderență din rândul clericilor și a familiilor de țărani. Este evidentă ascendența către treapta preoșiei a unor pături sociale cu venituri modeste. Atât țărani cât și preoșii aveau o condiție socială (materială) foarte apropiată, de multe ori chiar identică.

Începând cu deceniul al VI-lea din secolul trecut se poate vorbi de o diversificare în ceea ce privește proveniența socială a celor ce intrau în cler, în sensul că, din rândul tuturor categoriilor sociale tot mai mulți tineri vor tinde spre cariera clericală, animați bineînțele de noile schimbări sociale generate de înlăturarea servitușii sociale dar și de împrărietărirea țărănilor cu fostele lor sesii iobăgești.

În secolele XVIII-XX se poate vorbi de dinastii de preoți, adică familii în care preoția s-a păstrat de-a lungul anilor. Ei formau o castă în care greu puteai intra, funcțiile transmițându-se din tată în fiu, sau la nepoți. Adoptând cariera preoțească toți fiii de preoți aspirau la conservarea și întărirea privilegiilor de imunitate fiscală de care beneficiau ascendenții lor. În caz contrar ar fi însemnat pierderea lor în masa rurală, să scadă o treaptă sau să se descalifice social. Pe lângă tinerii cu vocație erau și tineri pentru care preoția nu era pornită dintr-un sentiment religios deosebit, ci mai mult o ambiție socială, o modalitate de a scăpa de presiunea ruinătoare a administrației financiare.

În procesul de pregătire a clerului din Bihor până în 1923, când se deschid cursurile Academiei Teologice din Oradea se pot urmări două etape: prima, până la înființarea școlilor teologice de la Arad și a doua după această dată, până la 1923.

Împrejurări potrivnice de viață au făcut ca în Transilvania și Banat să se organizeze școli teologice târziu, abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Până atunci, candidații la slujirea preoțească, se pregăteau în școlile mănăstirești, în școlile care funcționau pe lângă centrele eparhiale, sau pe lângă protopopii și preoții mai învățați.

Înmulțirea numărului de școli sătești în secolele XVIII-XIX, precum și ajutorul acordat armatei imperiale în luptele purtate împotriva lui Napoleon, au fost principalul motiv care au determinat cercurile vieneze să aprobe înființarea Preparandiei din Arad la 3/15 noiembrie 1812, important factor de cultură ce s-a numărat printre forțele care au contribuit decisiv la formarea conștiinței naționale a românilor. Preparandia de la Arad a jucat un rol important în mișcarea culturală, bisericească și națională a românilor din Arad, Banat dar și Crișana.

După îndelungate așteptări și intervenții ale mitropoliților de la Carloviț la Curtea împărătească din Viena, prin Rezoluția împărătească din 1821 se deschid școlii clericale la nivel de seminarii superioare la Arad, Timișoara și Vârșeț. Într-o lungă circulară, episcopul Iosif Putnic al Pacrațului și administrator al eparhiei Aradului și Bihorului anunță începerea cursurilor clericale la Arad pe data de 1 noiembrie 1822 cu o durată de 2 ani.

Deoarece religia ortodoxă nu făcea parte dintre religiile recepte, nici preoțimea ortodoxă nu se bucura de beneficiile și privilegiile preoților acelor religii. În părțile bihorene, în secolul al XVIII-lea, statutul clerului de mir era definit prin regimul privilegiilor ilirice care reglementa atribuțiile și obligațiile sale, într-o formulă avantajoasă în raport cu poziția asigurată clerului și

religiei ortodoxe din principatul Transilvaniei, din sistemul medieval al celor „trei națiuni” și patru „religii recepte”.

După revoluția de la 1848-1849, potrivit guvernului maghiar, clerul ortodox trebuia să fie remunerat salarial de la stat, în realitate nu s-a urmărit altceva decât câștigarea de partea revoluției, a țărănimii, segmentul cel mai mare, deci cel mai important, prin intermediul clerului.

Până în ultimii ani ai secolului al XIX-lea preoțimea românească transilvăneană nu a beneficiat de salarii din partea statului, ea s-a întreținut din resurse proprii, adică din sesii parohiale și mai cu seamă din daniile credincioșilor.

În anul 1898 prin Articolul de lege XIV, s-a introdus completarea sau întregirea veniturilor preoțești până la o anumită sumă, potrivit pregătirii școlare a fiecărui preot. Această „congruă” sau întregire de salar a fost prevăzută doar pentru preoții confesiunilor necatolice, guvernul căutând pe această cale să creeze disensiuni între confesiuni. Mai era afectată prin această lege și autonomia Bisericii Ortodoxe. Așa în 1901, după multe tratative s-a admis ca subvențiile de stat să fie distribuite de centrele eparhiale, reținându-se din sumele care reveneau preoților numai o taxă pentru fondul de pensii și pentru indemnizația protopopilor

Fondurile modeste parohiale din Vicariatul de Oradea în perioada 1850-1900 și chiar și după aceea nu au permis construirea unor locașuri de cult spectaculoase. Pe de altă parte și condițiile politice de după 1867 au fost potrivnice. Cu toate acestea în anul 1900 pe cuprinsul Consistoriului din Oradea Mare în cele 6 protopopiate existau 298 edificii bisericești în valoare de 1321641 cor. 40 fil.

4. Locul preoțimii în societatea românească

Capitolul al patrulea vrea să scoată în evidență locul pe care preoțimea bihoreană l-a avut în societatea românească. Preocuparea de mântuire a credincioșilor a mers în paralel cu efortul de a asigura credincioșilor independența bisericească și națională. Preoții în frunte cu protopopii și vicarii din Vicariatul Oradiei au încercat din răzputeri să ridice starea morală și intelectuală a păstoriiților săi, luptând continuu pentru păstrarea ființei naționale.

Preoții din Bihor, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în cea mai mare parte, au fost modele pentru credincioși învățându-i nu numai prin predică și prin cateheză, ținute în cadrul serviciilor divine și nu numai prin îndemnuri, sfaturi și povețe pe care le dădeau ca preoți, ci și prin exemplul personal al vieții lor. Exemplul personal al vieții preoților bihoreni între 1850-1900 a constituit cea dintâi metodă pastorală, o metodă intuitivă, vie și eficace pentru răspândirea

învățăturii și a duhului evanghelic în lume și totodată suprema autoritate pe care ei și-au rezemat și susținut predica și prestigiul în societate.

Ținutul Bihorului a fost binecuvântat de Dumnezeu cu vrednici slujitori, amintindu-i aici în primul rând pe vicarii Consistoriului din care o parte au ajuns episcopi (Iosif Goldiș) iar alți au mers și mai departe ajungând conducătorii Mitropoliei Transilvaniei (Miron Romanul și Ioan Mețianu).

Pe lângă aceștia amintim pe vrednicii protopopi din cele 7 iar mai apoi 6 protopopiate cu care credincioșii veneau des în contact. Protopopii erau cei care instalau preoții în parohii și rezolvau multe probleme la nivel de parohie. Lor li se adresau în primul rând credincioșii atunci când erau nemulțumiți de purtarea preotului.

Prin poziția lor, clericii bihoreni au constituit elita conducătoare la nivel local a națiunii române, fiind apropiați de păstoriții lor și gata oricând să rezolve problemele acestora în raport cu autoritățile.

5. Școlile confesionale ortodoxe – mijloace de educare a tineretului în spiritul aspirațiilor naționale

Cel de-al cincilea capitol este dedicat învățământului confesional urmărind implicarea clericilor atât din instituțiile bisericesti superioare cât și inferioare în educarea tineretului studios, școlile fiind un mijloc de educare în spiritul aspirațiilor bisericesti și naționale. Chiar dacă veniturile au fost modeste, comunitățile bisericesti au încercat din răputeri să sprijine școala.

Consistoriul din Oradea Mare a fost organul administrativ judecătoresc permanent cu competențe și în probleme școlare pe cuprinsul Vicariatului Ortodox de Oradea.

Potrivit unui Șematism a Mitropoliei Sârbe de Carloviț, cu puțin înainte de 1850 funcționau în episcopiile Timișoarei, Aradului și în Vicariatul Oradiei, aproximativ 300 de școli ortodoxe românești.

O perioadă propice dezvoltării învățământului românesc în Bihor a fost cea de după restaurarea Mitropoliei Ortodoxe a românilor din Transilvania și după aprobarea Statutului Organic, care aduce noi precizări cu privire la școlile populare. Astfel, preoții parohi erau directori ai școlii din parohia lor, protopopul inspector peste toate școlile din protopopiat, iar mitropolitul sau episcopul inspector suprem al școlilor din eparhia lui. Consistoriul avea și o

secție școlară condusă de un asesor școlar care se ocupa de problemele școlare ale întregii eparhii.

În școlile confesionale, Biserica avea dreptul să fixeze planul de învățământ, să numească învățătorii și să le fixeze salariile, exercitându-și totodată controlul asupra acestora. Ca urmare, Statutul Organic a prevăzut constituirea unor senat școlare cu competențe în acest domeniu.

Senatul școlar al Consistoriului din Oradea s-a constituit în anul 1870 și a avut ca prim referent pe George Popa. A fost ajutat de inspectorii școlari: protopopul Simeon Bica (cercul Oradea), George Rosivan (Oradea II), Vasile Papp (Oradea III), protopopii Gavril Neteu (Lunca), Ioan Fasie (Peșteș), Ambrozie Marchiș (Pomezău), Iosif Marchiș (Beliu), George Vasilievici (Beiuș și Meziad).

Școala primară românească a trăit vremuri dificile odată cu intrarea în vigoare a legii Trefort, în mai, 1879. Prin această lege trebuiau introduse în toate școlile normale în care limba de predare nu era cea maghiară și un număr corespunzător de ore, încât fiecare absolvent să și-o poată însuși. Începând cu promoția 1881-1882 a absolvenților de școli normale, nimeni nu mai primea diplomă de învățător și nu putea ocupa postul de învățător dacă nu putea dovedi că și-a însușit limba maghiară. Absolvenții școlilor normale din 1872-1881 erau obligați ca în decurs de 4 ani să învețe limba maghiară și erau obligați să susțină examen din studiul acesteia. În comunele mixte începând cu 1883, urmau să fie numiți ca învățători la școlile primare de toate categoriile, numai cei care puteau preda în limba maghiară. Ministerul își rezervă dreptul de control asupra modului de predare și de însușire a limbii în școlile normale prin inspectorii școlari cu drept de asistență la ore și la examenele anuale sau finale.

Biserica Ortodoxă, cu toate greutățile întâmpinate, menține viu interesul pentru carte, lucru văzut din procentajul mare de școli ortodoxe, înregistrat într-o jumătate de secol, de peste 100%.

6. Implicarea clerului ortodox din Vicariatul de Oradea în făurirea idealurilor eclesiastice și naționale

Ultimul capitol este dedicat clerului ortodox bihorean, care s-a implicat activ în făurirea idealurilor bisericesti și naționale pe care le-a realizat prin multe jertfe.

Românii ortodocși din Vicariatul Oradiei au participat activ la desfășurarea evenimentelor din 1848-1849 atât la adunările de peste hotare, cât și din țară.

La adunarea de la Blaj (3/15-5/17 mai 1848) și Pesta (3/15 mai 1848), au participat o serie de delegați bihoreni ca și la adunarea de la Lugoj din 1848, unde s-a votat o rezoluție în 8 puncte, în care se cerea autonomia bisericească a Banatului, episcopii să fie supuși căpitanului suprem. Au fost prezenți 12000 de participanți.

Nelipsite de importanță au fost și manifestările românilor ortodocși din Oradea.

La 8 martie 1848 s-au ținut la Oradea lucrările adunării comitatense a nemeșilor. Cu această ocazie, partidul de opoziție a organizat o manifestare unde s-a auzit „jos cu regele” și „trăiască libertatea”. Este vorba de regele Franței, care după izbucnirea revoluției din această țară, la 22 februarie 1848, a abdicat și a fugit în Anglia.

O altă manifestare a avut loc la Oradea în 20 martie 1848, cu această ocazie abrogându-se principiile revoluției maghiare din Pesta.

În vâltoarea evenimentelor din 1848 a participat și studențimea română din Oradea, care a elaborat „Proclamația tinerimii studioase” în 9 mai 1848. Tinerimea română se declară „mlădiță a marelui arbore de români” și formulează câteva revendicări printre care: limba și naționalitatea română și independența bisericească.

Pentru românii ortodocși din Bihor secolul al XIX-lea are o importanță aparte, deoarece visul de a avea din nou Episcopie la Oradea s-a împlinit. Acest lucru a fost posibil odată cu Unirea de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918 și odată cu intrarea armatei române în Oradea la 20 aprilie 1919, când suveranitatea statului român s-a extins și asupra Bihorului, neuitând însă eforturile depuse de Consistoiul din Oradea în perioada 1850-1900.

Lupta bihorenilor pentru Episcopie după 1900, a avut în frunte 2 nume mari ale vieții bisericești și nu numai, vicarii Vasile Mangra și Roman Ciorogariu.

Așa în 1920 s-a împlinit un vis, un dor, cu multe lacrimi și jertfe la care au contribuit deopotrivă clerici și mireni: reînfițarea Episcopiei de Oradea.